

Mülâkat / Interview

Dr. Öğretim Üyesi Nursem Keskin Aksay

Ibn Haldun Üniversitesi/ Sosyoloji Bölümü

Son dönemde tartışmaların odağında olan “gender” ya da “toplumsal cinsiyet” kavramını açıklayabilir misiniz?

Özellikle tartışmaların odağında olduğundan, açıklaması bir o kadar kolay bir o kadar da zor çünkü kavram 1950’lilerden bu yana farklı disiplinlerde ve hâlâ bu süreçte farklı anlamlar kazanıyor, farklı tartışmalar için araçsallaştırılıyor. Bu süreci ve interdisipliner akademik yaklaşımların katmanlarını anlamak çok önemli. Literatürde tartışılmaya başladığından itibaren tabakalaşma, sosyal sınıf, “kültür”, ırk, din, etnisite, kamusal alan, özne, kimlik ve toplumsal roller gibi temel kavram ve kuramların tekrar gözden geçirilmesine imkân vermiştir. Bu tartışmalar ve kendi saha ve de akademik çalışmalarım sonucunda söyleyebilirim ki toplumsal cinsiyet toplumsal düzeni ve iktidar ilişkilerini anlamada kullanıldığı ölçüde önemlidir. Genel olarak toplumsal cinsiyet toplumda kadınlara ve erkeklere çoğunlukla biyolojik cinsiyetleri üzerinden atfedilen roller, pratikler, sorumluluklar, nitelikler ve bunlar üzerinden üre-

Dr. Nursem Keskin Aksay

tilen söylemler, performanslar, kimlikler ve öznelliklerin bütünü olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyet asla sadece kadınlarla ilgili bir mesele olarak algılanmamalıdır. Kadınlık rollerinin olduğu kadar toplumda erkeklik rolleri de toplumsal cinsiyet çalışmaları içindedir. Ama en önemlisi toplumsal cinsiyet asla

sadece kadınlık ve erkeklik meselesi de değildir. Toplumsal cinsiyet bize içinde bulunulan toplumsal düzenin küresel, politik, ekonomik, sosyal, “kültürel” yansımalarının iz düşümünü verir ve adaletsiz iktidar ilişkilerini çözümlememizi sağlar. Çünkü toplumsal cinsiyet aile, okul, iş yeri, medya gibi sosyal alanlarda pratik, etkileşim ve performansa dayalı olarak üretilen, öğrenilen ve içselleştirilen roller ile ilgilidir. Yani toplumsal cinsiyet epistemolojik, ontolojik, ideolojik yaklaşımları ve toplumsal düzen içerisinde erkeklere ve kadınlara atfedilen duygu, tutum ve davranışları yansıtır, onların nasıl tanımlandığını, algılandığını ve onlardan neler beklendiğini içerir. Bu tanımlama, algılama ve beklentilerin neden, nasıl, ne zaman ve hangi bağlamda olduğunu çözümlemek küresel ve yerel toplumun yapı taşlarını anlamak demektir.

Örneğin, küresel ekonominin sürdürülebilirliği önemli bir ölçüde “mavi yaka” kadın emeğine, iş gücüne katılımına dayalıdır ve günümüzde bir çok ülke, uluslararası kuruluş ve kurum bunun artırılması için farklı stratejiler geliştiriyor. Fakat bir çok sosyolojik ve antropolojik çalışma gösteriyor ki hâlâ kadınlar eşit olmayan ücret ve imkânlarla, oldukça zorlayıcı şartlar altında ve çoğunlukla emekleri üzerinden değil kadınlıkları üzerinden anne, bacı, eş, kardeş gibi terimlerle aileye ait olarak tanımlanarak çalışıyorlar, bu tanımlamaları kendileri de yeniden üretmeyi tercih edebiliyorlar ya da bu tanımlamaya uymadıkları düşünüldüğünde ise ahlaki olarak yaftalanıyorlar ve dahası çoğunlukla emek piyasasının içkin üyeleri olarak kabul görmüyorlar. Bu noktada konunun sadece kadın ya da erkek olmak olmadığı küresel ekonomiyi, politik düzeni ve toplumsal epistemoloji düzenini de içine alan katmanlı bir olgu olduğu açıktır. Burada çoğunlukla karşı argüman olarak vurgulananın aksine sorunlaştırılan kadın olmak, anne, bacı, eş, kardeş olmak ya da aileye içkin tanımlanmak ya da ailenin ve bu rollerin reddiyesi değil bu tanımlamaların mutlak ve tek tanımlamalar olarak kadınların sömürü düzenindeki ikincil yerinin meşrulaştırılması için kullanılmasıdır. Yani toplumsal cinsiyet çalışmaları toplum içindeki rollerimizi inkâr üzerine kurulan bir yaklaşımı içermek durumunda değildir. Aksine bu rollerin ilişkili olabileceği

adaletsiz, ayrımcı yapıları anlamak için neden, nasıl, hangi iktidar ilişkisi içinde tanımlandığı, temsil edildiği ve hangi yapıları meşrulaştırmak için kullandığı sorularını sormaktır. Yani kuramsal olarak baktığımızda toplumsal olarak üretilen rollerden bağımsız olmak çok olası değildir ve toplumsal cinsiyet illa kendi başına her manada olumsuz, ayrımcı, adaletsiz rolleri içermek durumunda değildir fakat bunları içerebilir ve bu nedenle derinlikli çözümlenmesi gereklidir.

Tam da bahsettiğiniz bu bağlamda “toplumsal cinsiyet”, “toplumsal cinsiyet eşitliği” ve “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramları arasındaki temel farklar size nelerdir?

Toplumsal cinsiyet kavramının buradaki en önemli rollerinden biri toplumda kabul gören, pratik edilen, atfedilen, istenilen rollerin sosyal, politik, ekonomik ve “kültürel” olarak iktidar ilişkilerine içkin şekilde inşa edilmiş olabileceğini vurgulayarak özellikle adaletsiz, ayrımcı ve eşitsiz bir sistemi sorgulamak için analitik olarak kullanılmasıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusu söylemsel olarak toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyet ağırlığı ile düşünülmesinden dolayı erkek ve kadının biyolojik farklılıklarının inkâr edildiği bir yaklaşım olarak yorumlanmaya başlanmıştır. Bu da özellikle Türkiye’de kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklı olduğu, bunun vurgulanması ve diğerlerinden ayrılması gerektiği yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Eşitlik terminolojisini özgürlük ve insan hakları söylemleri üzerinden sorunlaştırmak burada gerekli ve önemli. Bu noktada “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramının özellikle Avrupa merkezci tek tip bir toplum tezahürü ve buna bağlı homojen kadın ve erkek tanımlamaları ile farklı sosyal ve “kültürel” yaklaşımları, değer yargıları ve hassasiyetleri dışarıda bırakabileceği eleştirisine katılıyorum. Fakat “eşitlik” kavramını farklı şekilde kavramsallaştırarak tamamen yok saymayı da onaylamıyorum. Bu noktada ben toplumsal cinsiyet ile birlikte eşitlik yerine eşitsizlik (*gender inequality*) ve ayrımcılık (*gender discrimination*) terimlerinin kullanılmasını daha doğru

buluyorum. Toplumsal cinsiyet kendi başına illa negatif bir anlam içermek zorunda değildir. Bu şekilde vurgu toplumda “aynı” olmak değil de rollerin eşitlikli ve ayrımcı bir yaklaşımla dağıtılması ile ilgilidir. Çünkü burada eşitlik ile kastedilen illa kadın ve erkeğin biyolojik olarak eşit olduğu ya da günlük dilde ifade edildiği gibi “kadın ile erkeğin aynılaşacağı” olmak zorunda değildir. Daha çok toplumda herkes için olması gereken hak, sorumluluk ve imkânlarla ulaşmada ve pratikte bunları uygulamada eşit süreç, yaklaşım ve değerlendirmelerin talep edilmesi ile ilgilidir. İlginç bir şekilde bu cinsiyet vurgusu yine toplumsal cinsiyet kavramının önemini ortaya koyuyor çünkü “eşitlik” reddedilirken bile biyolojik cinsiyete atıfta bulunuluyor. Kadın ile erkeğin biyolojik olarak farklı olması eğitim, sağlık, politika ve iş gücü kanallarına ulaşmada aynı hak ve sorumluluklara sahip olamayacakları anlamına gelmiyor. Ayrıca kendi değer yargıları ile ilişkili olarak farklı hak ve sorumlulukları tercih edip bunlara rıza göstermeyecekleri anlamına da gelmiyor.

“Toplumsal cinsiyet adaleti” kavramı ise Türkiye’de farklı yaklaşım ve değer yargılarına hassasiyetin altını çizmek gibi önemli bir amaç için kullanılmıştır. Fakat bu noktada biyolojik olarak “eşit” olmama ve farklılık vurgusu yapılırken biyolojik determinizm riskinin yanı sıra adaletin tanımlanması ve sağlanmasında hiyerarşik ilişki ve yapıların etkisinin de söz konusu olabileceğinin dikkate alınması önemlidir. O yüzden söz konusu kavramın tanımlanma ve uygulama süreçleri planlanırken bu hususlar göz önünde tutulmalıdır.

Aslında toplumsal cinsiyet adaleti yeni bir kavramsallaştırma değil. Zaten Güney Asya’da ve Ortadoğu’da birçok kadın örgütü, uluslararası sivil toplum kuruluşları ve hatta Birleşik Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM) bu terminolojiyi kullanıyor; Amerika ve Avrupa’da da farklı topluluklar kullanmaya başladılar. Akademik olarak da özellikle Müslüman kadınlar ile sürdürdüğü dönüm noktası niteliğindeki etnografik çalışmaları ile bilinen antropolog Aiwa Ong da 2011 yılında yazdığı makalesinde bu kavramı tartışıyor. Toplumsal cinsiyet adaleti kavramının Batı merkezli

toplumsal cinsiyet eşitliği terimlerini Batılı olmayan toplumlara empoze etmemeye dayalı retorik bir değer taşıdığını söylüyor fakat bu terime uluslararası sivil toplum kuruluşları ve Birleşik Milletlerin lokal etik rejimleri ile ilişki kurmadan sadece kadınların güçlendirilmesi ve liderlik kazanmaları olarak tanımlamalarını sorunlu buluyor. Ancak lokalde yerleşik ahlaki anlayacak bir sivil toplum yaklaşımının toplumsal cinsiyet adaleti konusunda uzlaşma sağlayabileceğini söylüyor. Yani tanımlanmasında, uygulanmasında ve uzlaşma sürecinde KADEM'in bu imkân ve kısıtları gözeterek hâlihazırda olduğu gibi çalışmaya devam etmesi büyük önem arz ediyor.

Eşitlik uygulamalarının kadınlar için sorun çözmediği, yani bir taraftan elde edilmeye çalışılan eşitlik beraberinde eşitsizliği de getiriyor yorumuna dair neler söylersiniz?

Bahsettiğim gibi buradaki en önemli nokta eşitlik kavramından ne anladığımız, ne tür bir epistemolojik alt yapısı olduğu ve uygulama araçlarının ve süreçlerinin hangi bağlamda neler olarak seçildiğidir. Bu açıdan bakıldığında bütün toplumlarda kendi değer örgülerine göre bir eşitlik anlayışı ve bunun sosyal, politik ve hukuki sisteme eklemlenişi söz konusudur ve buna göre düzenlenmelidir. Türkiye'de en önemli açıklardan biri hukuki uygulamalar ile lokal deneyimler ve anlayışlar arasındaki ilişkinin kurulamamasıdır. Ashında bu toplumsal cinsiyet kuramlarında çok önceden beri tartışılan bir konudur ve özellikle 2. dalga feminizm eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Yani hukuki hak arayışının toplumda erkeklerin sahip olduğu haklar üzerinden belirlenmesinin hâkim bir erkeklik anlayışına ve içinde bulunulan bir düzene rıza göstermek olduğu söylenmektedir. Bu kadınlar için de erkekler için de "hak" kavramını sınırlandırmaktadır. Örneğin, özellikle "beyaz yaka" iş gücünde genel olarak gerektiğinde yurt dışı gezilerine gitmek, mesai saatlerinin esnekliği, her an ulaşılabilir olma gibi özellikleri barındıran profesyonellik, başarı ve liderlik tanımları erkeklerin

toplumdaki rolleri üzerinden yapılmaktadır, çünkü burada evin ve çocukların sorumluluğu otomatik olarak kadına özgü tanımlanmaktadır. Ama kurumlar hukukuna göre kâğıt üzerinde “eşit” haklara sahip olunduğu yazılır. Her şeyden önce hem erkek için hem kadın için kurumların ve toplumların yapısına içkin bu tanım eşitsizlik içerir ve adaletsizdir. Yani burada toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığından bahsetmek mümkündür. Bir taraftan erkeklerden esnek bir zaman tanımlamasıyla bütün hayatlarını işlerine veremeleri istenirken diğer taraftan çalışan kadınlardan toplumsal cinsiyet rollerini farklılaştırmadan aynı şeyleri beklemek de tabii ki bir eşitsizlik ve adaletsizlik getirecektir ve başarının “erkek” gibi olmakta olduğu kabulü yaygın olacaktır, çünkü kadın tüm toplumsal cinsiyet rollerine dayalı sorumluluklarını tek başına üstlenirse erkek iş arkadaşları ile aynı performansta görülmeyecek ya da bu toplumsal cinsiyet rollerinden uzak bir hayat seçecektir. Görüldüğü gibi toplumsal cinsiyetin analitik olarak kullanıldığı küçük bir analiz kurumlara ve hukuki yapıya dair hatta küresel ekonomiye dayalı eşitsiz tanımlamaları ve yapıları görmemizi sağlayabiliyor. Burada yapılması gereken ilk olarak lokalde aileye dair iş bölümünü geliştirmeye yönelik olarak kurumlara içkin cinsiyetlendirilmiş hukuki ve iş gücü düzenlemelerini gözden geçirmektir. Kadını ya da erkeği belli bir yere ait tanımlamadan herkes için ulaşılabilir bir “başarı” süreci hedeflenmelidir. Fakat burada amaç her kadını iş gücüne katmaya çalışmak ya da çalışmamayı ve evde olmayı seçen kadınları itibarsızlaştırmak da değildir. Asıl amaç, özellikle farklı bağlam, kültür ve toplumlardan çalışmalar toplum değer, yaklaşım ve yapısına göre farklı kadınlık ve erkeklik anlayışlarının ve onların kendi eşitlik anlayışlarının olabileceği ihtimalinin altını çizmektedir. Bu manada Türkiye’de yapılması gereken lokalde yerleşmiş ahlaki, sosyal, “kültürel” anlayışı iyi anlamak için akademik çalışmalar yapmak, kadın ve erkek için adaletli bir yapının nasıl sağlanacağına dair bağlama uygun bilgiler ve uygulamalar üretmek ve bunu hem lokal hem de hukuki düzenle ilişkilendirmektir. Örneğin “hak” kelimesinin hukuki bağlamının ötesinde lokaldeki anlamlandırmalarına bakarsak çok katmanlı analizler ve çözümler üretilebilir.

Son zamanlarda “eşcinsellik”, “cinsiyetsiz toplum” ve bunların toplumsal cinsiyet ile ilişkisi sıkça tartışılmakta. Toplumsal cinsiyet kavramının eşcinsellik bağlamındaki yeriyle ilgili bizi aydınlatır mısınız?

Belirttiğim gibi toplumsal cinsiyet sosyal yapıdaki her olgu ile ilgilidir. Kadın ve erkek olmanın cinsellikle ilişkili rollerinde de karşımıza çıkabilir. Kadınlık ve erkeklik üzerine toplumsal olarak atfedilen rolleri içerdiğinden bu rolleri baskıcı normlar olarak deneyimleyen ve anlamlandıran gruplar da bu çalışmaların içinde yer alabilir. Bu açıdan tabii ki cinsellik, eşcinsellik ve cinsiyetsiz toplum yaklaşımları da toplumsal cinsiyet çalışmaları içindedir ama sosyal sınıf, göç, kimlik, din, ırk, etnisite gibi birçok kavramdan sadece bazılarıdır ve sadece bu olgulara indirgenemez. Sosyal bilimlerdeki en interdisipliner kavramlardan biri olması da bunu kanıtlar niteliktedir fakat dominant epistemolojik yaklaşımlara göre belli disiplinlerin terminolojileri daha çok merkeze alınmaktadır. İşte burada “eşcinsellik” ve “cinsiyetsiz toplum” yaklaşımlarını anlamak için toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırma sürecine değinmek gerekiyor.

Kavramın ağırlıklı olarak eşcinsellik ve cinsellikle ilişkilendirilmesi literatüre girdiği seksoloji ve psikiyatri disiplini tartışmaları ile de ilgilidir. Burada gramatik bir kategori olmanın dışında kavramı ilk olarak 1955 yılında seksolog John Money’in ve daha sonrasında psikiyatrist Robert Stoller’ın interseks ve trans vakaları üzerinden cinsiyetin farklı pratiklerini biyolojik cinsiyetten ayırmak için kullanmalarının etkisi büyüktür. Özellikle toplumsal cinsiyetin hâlâ psikiyatride geçerliliğini koruyan bireyin kendini hangi cinsiyette hissettiği şeklinde tanımlanan cinsiyet kimliği (*gender identity*) üzerinden algılanması buradaki toplumsal cinsiyet tartışmasının cinsel yönelim ve cinsellik ile direkt ilişkisinin kurulmasına neden olmuştur. Bu çalışmalar özellikle 2. dalga feminizm akımı içinde cinsiyetin özcü ve determinist tanımlamalarına karşı gelmek için kullanılmış ve 1960’larda yükselen liberal toplumsal hareketlerin bir parçası olarak etkisini arttıran hatta Amerikan Psikiyatri Birliği’nin tanımlamalarına karşı gelmeye başlayan eşcinsel grupların aktivizm

çalışmaları ile aynı mücadele alanında yer almıştır. Bu durumda zaten o zamana kadar sınırlı da olsa sosyal bilimlerde azınlık, ötekileştirilmiş ya da marjinalize edilmiş gruplar içinde konu olan eşcinsel ve trans gruplar feminizm çalışmaları ve sonrasında toplumsal cinsiyet çalışmalarında yer almaya başlamışlardır; çünkü bu gruplara toplum tarafından istemedikleri rollerin atfedildiği argümanı öne çıkmıştır. Politik bir hareket olarak var olmaları da ideolojilerin mücadelesi söylemlerini ortaya çıkarmıştır.

Burada XX. yüzyıla özgü yeni bir kavramsallaştırma ile karşı karşıyayız fakat bu, kavramın literatürde belirmesinden önce kadına ve erkeğe atfedilen rollerin sosyal yapı içerisinde sorunsallaştırılmadığı ya da anlaşılmaya çalışılmadığı anlamına gelmiyor. Yani toplumsal cinsiyetin barındırdığı olgular yeni değil. Osmanlı Müslüman kadınlarından, sömürgeleştirilmiş grupların öncülerine kadar birçok düşünür kadının ve erkeğin var olan rollerinin mutlak olmadığını ve sorgulanması gerektiğini söylemiştir. Aslında kavramsallaştırmanın temellerinin toplumsal cinsiyet (*gender*) terminolojisini kullanmadan Margaret Mead'in Yeni Gine, Endonezya ve Samoa Adaları gibi bölgelerde yaptığı çalışmalarından da yola çıkarak sosyal-kültürel antropoloji disipliniinde atıldığı söylenir. Mead'in Yeni Gine'de topluluklar üzerine yaptığı çalışmasında bir toplulukta her iki cinsin "kadınısı" olarak tanımlanacak kadar hassas, yamyamlık olan toplulukta agresif ve iktidara odaklı, diğerinde ise kadınların baskın erkeklerin ise daha duygusal olduğu görülmüştür. Böylece erkeklerin ve kadınların toplumsal düzenleri ile ilişkili olarak örneğin Amerika'da algılanan baskın rollerden farklı roller ve özelliklerde olduğu anlaşılmıştır. Bu yaklaşımlar toplumsal cinsiyet çalışmalarının hâlâ merkezinde olan doğaya karşı yetiştirme (*nature vs nurture*) tartışmalarını ve kutuplaşmalarını başlatmıştır. İşte bu nokta tekrar bizi cinsellik ve biyolojik cinsiyet tartışmalarına götürmüştür.

Adları genelde feminizm ile anılan Simone de Beauvoir ve Ann Oakley gibi yazarlar biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı, biyolojik cinsiyetin toplumsal cinsiyet rollerini

meşrulaştırmak için kullanılmasını ve biyolojik cinsiyet üzerinden üretilen her türlü bilginin mutlak sayılmasını eleştirmek için kullanmışlardır. Bu eril ve dişil cinsiyetleri tamamen reddettikleri anlamına değil mutlak olarak algılanan bilginin sorgulanması gerektiğini ve kültürel olarak inşa edilen taraflarının tartışılmasını teşvik etmişlerdir. Özellikle Türkiye’de LGBT ve kuer söylemler de arttıkça bu ayırım doğaya, varoluşa ve biyolojik cinsiyete bir savaş gibi algılanmaya başlamıştır. Bu ikili karşıtlıklarla düşünme sistemi aydınlanma etkisi ile “modernite” diye kavramsallaştırılan süreç ile benimsenilen bir durum ve kadın/erkek, modern/geleneksel, Doğu/Batı, dindar/seküler, doğa/yetişme, varoluş/sosyal inşa ikiliklerinin mutlak olduğu yanılısamasıyla ayakta kalıyor. Burada sorun terminolojilerin kullanılması değil fakat örneğin bu konunun merkezindeki anlaşmazlık noktası olarak biyolojik cinsiyetin, toplumsal cinsiyetten ayrılması. Birinin diğeri üzerine tercih edilmesi gerekiyormuş gibi yaklaşılması.

İşte bu noktada biyolojik cinsiyet üzerine üretilen kadını ayrımcı bir şekilde tanımlayan bilgilerin reddi ve gündelik dilde, iş gücünde, eğitimde, politikada cinsiyetlendirilmiş yapılara karşı cinsiyetlere indirgenmemiş bir bakış açısı getirilmesi önerilmiştir. Özellikle cinsiyetin, ırkın, etnisitenin, dinî kimliğin bilinmediği işe alım, eğitime kabul gibi süreçlerin bunların görünür olduğu seçim süreçlerine göre daha fazla farklı cinsiyet, ırk, etnisite ve dinden insanı içerdiği görülmüştür. Böylece dilde ve medyada kullanılan terminolojinin, kadın oyuncu, erkek oyuncu gibi kategorilerin cinsiyete indirgenen önyargıları barındırması dolayısıyla cinsiyetsiz bir söylem ve yaklaşım geliştirilmesi düşünülmüştür. Bu açıdan “cinsiyetsizlik” yaklaşımları illa biyolojik cinsiyeti yok saymak anlamına gelmek zorunda değildir. Yukarıda bahsettiğimiz biyolojik cinsiyetin ayrımcılık ve eşitsizliği meşrulaştırmada kullanılmasına imkân veren durumları engellemeyi de içermektedir. Fakat bu yaklaşımı günümüzdeki LGBT ve kuer hareket ile de ilişkilenen “cinsiyetsiz” toplum anlayışı ile aynı görmemek gerekir. Bu yaklaşım hem kuramsal hem de politik olarak biyolojik cinsiyetin de toplumsal cinsiyet gibi sosyal

bir inşa olduğu argümanının normsuzluk yaklaşımları ile birlikte kullanılmasıyla başlamıştır.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarının en önemli postyapısalcı filozofu olarak görülen Judith Butler'ın 1990'lardan itibaren Michel Foucault'ya dayanan analizleri ile toplumsal cinsiyeti öznenin performatif bir eylemi olarak tanımlamasıyla ve bu performansların cinsiyete dair normları da ürettiğini söylemesiyle biyolojik cinsiyetin de kültürel bir inşa olduğu tartışmaları ortaya çıkmıştır. Bu yüzden eşcinsel ve trans bedenlerin "normal" olarak algılanmadığı söylenmiştir. Toplumsal cinsiyetin gündelik olarak üretilen normlarla ve özne ile ilişkisini felsefi olarak çözümlemeye çalışan Butler daha çok biyolojik cinsiyeti kabul etmemesiyle temsil edilmiştir. Bu durumda normsuzlaştırmayı, cinsiyetsizliği, cinsiyetin akışkanlığını ve mutlak olmadığını vurgulayarak tanımlamaların toplumsal olarak atfedilen dikteler olduğunu savunan kuer teori (*queer theory*) ve kendisini tüm normlara, iktidar mekanizmalarına ve kısıtlayıcı düzene karşı aktivist bir direniş olarak tanımlayan kuer hareketinin çıkışında kullanılmıştır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının akademideki en önemli düşünürlerinden birinin politik hareketlerin argümanlarına bu şekilde eklenmesi bizi doğa ve varoluş deyince biyolojik determinizm, toplumsal cinsiyet deyince cinsiyetsizlik ve LGBTQ içine hapsedmeye başlamıştır. Politik, sosyal, ekonomik düzenle ilişkili bu bakış açılarını akademik olarak sorunlaştırarak neyin üstünün kapatılmak istediğini konuşmalıyız burada.

Günümüzde sıkça rastladığımız söylemlerini arttıran LGBTQ aktivizmi konusunda ne düşünüyorsunuz?

Uzunca açıkladığım gibi bu konudaki politikaya ve yüzeysel akademik yaklaşımlara dayalı bilgi kirliliği en önemli tartışma konusu. Bir yüksek lisans başvuru mülakatı sırasında bir öğrenci, endişeli bir şekilde toplumsal cinsiyet konularında çalışmak istediğini söylemişti. Kavram konusundaki kafa karışıklıklarını ve söylemleri bildiğim için ve öğrencilerin de siyasi ve toplumsal tartışmalara dayalı dolaşımdaki karşıtlıklar üzerinden anlamlandırdığını tecrübe

ettiğimden, “peki toplumsal cinsiyet kavramı ne anlama geliyor?” diye sordum. Soruyu sormama şaşırılmış ve “cinsellikle, Lgbt ile alakalı şeyler” diye biliyorum demişti. Kavramların bilme biçimimize içkin ikili karşıtlıklar olarak algılanması, akademik olarak tartışılmaması ve gündemdeki söylemler üzerinden anlamlandırılması bu kafa karışıklıklarına neden oluyor. Böylece kadın ve erkek cinsiyetleri ile ilgili konular sadece cinsellik ya da gündemdeki politik odakların söylemleri üzerinden bir karşıtlık geliştirilerek okunuyor. Akademik tartışmalar da bundan çok bağımsız olamayabiliyor. Ben de LGBTQ aktivizmini bu bağlamda analiz etmeye çalışıyorum yani hangi iktidar ilişkileri ve bilgi üretimi için kullanıldığı üzerinden.

Aslında bu akım dünyada söylemlerini 1960’lardan itibaren farklı yollarla arttırarak kendini dışa vuruyor fakat farklı ideolojilerle ve politik yaklaşımlarla ilişkilendirilerek provokatif bilgi üretimine de dahil oluyor. Böylece yukarıda belirttiğim ikili karşıtlık savaşlarında yerini alıyor. Bu hareket dünyada bazı bölgelerde eski ama Türkiye’de görece 90’larda başlayan daha yeni bir tartışma. Burada LGBTQ’nun homojen bir grup olarak anlaşılmaması önemli. Bildiğimiz gibi lezbiyen, gey ve biseksüeller cinsel yönelimlerinin aynı cinse olması dolayısıyla eşcinsel gruplar, translar genelde biyolojik cinsiyetleri dışında bir cinsel kimlik pratiği geliştiren ayrı gruplar olarak adlandırılır ve ortak bir hareket olarak görülse de farklı cinsiyet pratiklerinin sebepleri ve süreçleri ile ilgili bir görüş birliği olduğunu söylemek zordur. Sorgulama (*questioning*) anlamına da geldiği söylenen LGBT kısaltmasına sonradan eklenen Q harfi kuer teoriden gelmektedir. Özellikle postyapısalcı teorilerden etkilenen bu akım feminist teorileri de eleştirerek bütün ikilikleri, gey, lezbiyen ve biseksüel de dahil her türlü kimlik ve öznellik iddiasının sınırlandırıcı ve normatif olduğunu iddia eder. Bunun Türkiye’de son zamanlarda artmasının da buna karşı geliştirilen gündemlerin de politik iktidar çatışmaları ile ilişkisi açıktır. Özgürlük, insan hakları, eşitlik, demokrasi gibi söylemlerin masum olmadığı hatta birçok ideoloji ile birlikte geldiğini akademik olarak tartışılı ve özümseyeli çok oldu fakat her hukuki metin, her aktivist grup, her uluslararası kuruluş egemen ideolojilerden izler taşır. Bu akımların

eleştirdikleri normu üretme sürecinde oldukları eleştirisi önemlidir. İşte bu noktada dünyada ve özellikle Türkiye’de ahlaki normların belirlenmesinde, toplumsal ve hukuki olarak sürdürülmesinde eşcinsellik üzerine yapılan açıklamalar normların muhafaza edilmesi ve normlara karşı gelme üzerinden bir direniş söyleminin parçası olarak insanların gündelik hayatlarından çıkararak ideolojik ve politik bir meşruiyet malzemesi haline gelmiştir fakat konu üzerine yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu durumda, özellikle farklı grupların hakları, değer yargıları ve inançları söz konusu olduğunda tek bir bakış açısını öncelemeden çok katmanlı bir yaklaşımla psikolojik, sosyolojik ve antropolojik çalışmalarla birlikte siyaset, hukuk ve din bilimleri metodolojilerini ve teorilerini de göz önünde bulunduran araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Yakın zamanda toplumsal cinsiyet kavramı ile ilgili ansiklopedi için bir madde yazdınız. Biraz bu çalışmanızdan bahseder misiniz?

Aslında yurt dışından dönmemim en önemli nedenlerinden biri bu konularda Türkiye’deki akademik tartışmalara çok boyutlu bir yaklaşım katma umuduydu. Özellikle hem Berlin’de ders verirken hem de Türkiye’ye geldikten sonraki deneyimlerimde özellikle üniversite öğrencilerinin güncel tartışmalardan ve bilgi rejimlerinden çok etkilendiğini fark ettim; özellikle bu konular konusunda bilgi edinmek istediklerini ama aynı zamanda nasıl ilerleyeceklerini bilemediklerini, özellikle kuramsal ve metodolojik eksiklikleri olduğunu gördüm. YÖK’ün TÜBİTAK ile yürüttüğü Sosyal Bilimler Ansiklopedisi projesi için toplumsal cinsiyet ve cinsiyetçilik kavramları hakkında yazmam istendiğinde bunun tam da atılması gereken adımlardan biri olduğunu düşündüm. Fakat yazım sürecimde de devam eden tartışmalar sürecin zorluğunu tekrar gözler önüne serdi benim için. Toplumsal cinsiyet alanlarımdan biri olmasına ve kavram hakkında çok net argümanları bulmasına rağmen yazmak konusunda sorumluluğun ağırlığını hissetmedim değil. Konu bu kadar hassas uçlara politik araçlarla çekilmişken etkili bir dil üretmenin nasıl

olacağı sorusu zor bir soru ama bunun sorumluluğunu birilerinin alması ve çok katmanlı farklı yaklaşımların geliştirilmesi gerekiyor. Ben de elimden geldiğince etnografik saha çalışmaları ile kuramsal tartışmaları ilişkilendirerek derinlemesine bir analiz yapmaya çalışıyorum.

Toplumsal cinsiyetle ilgili güncel tartışmaları daha verimli hale getirmek için neler yapılabilir?

İlk önce kavramsal olarak donanımlanmamız, kavramsallaştırma sürecinin “modernitenin” ürettiği bilgi ve disiplinlerin iktidar ile ilişkisini anlamamız, bütün karşı bilgi üretimlerinin de aslında bu ilişkilerden çok da bağımsız olmadığını bilmemiz gerekmektedir. Toplumsal cinsiyeti belli formlarla ve indirgemelerle değil onun içindeki katmanlar ve nüanslarla da anlamak gerekiyor. Saba Mahmood’un Mısır’da Müslüman kadınlarla yaptığı çalışmasında Müslüman kadınları liberal feminist bir yaklaşımla anlamaya çalışmayı sorunlaştırarak bu kadınların farklı bir özgürlük anlayışı olduğunu ve bu anlamlandırmalarla ilişkili olarak öznelliklerini kurduklarını söylüyor. Özgürlüklerini dinî normlara bağlanmak, öğretmek ve daha dindar olmak olan bir “dava” üzerinden tanımlayan Müslüman kadın grupları liberal feminizme önemli bir eleştiri getirmiştir. Bu da bize din ile farklı ilişkiler kuran “kadınlık” örnekleri olduğunu gösterir ve liberal feminizme içkin homojen kadınlık anlayışını da sorgulamamızı sağlar. Adına toplumsal cinsiyet diyelim demeyelim bu tam da toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde bir konudur ve akademik olarak önemli bir analitik kategori olduğu ve öyle kullanılması gerektiği açıktır. İsteyen tekrar tanımlar, isteyen başka bir kavram bulur bu fark etmez; olay kavramda değil kavramın kullanımında ve toplumdaki izdüşümlerinde. Kavramın toplumsal hareketler, kültürel çalışmalar, iktidar ilişkileri, azınlık gruplar, kimlik politikaları, ayrımcılık, göç, cinsiyetçilik, ırk, etnisite ve sosyal sınıf gibi kategorilerle ilişkili şekilde dikotomik yaklaşımlardan sıyrılması gerekmektedir. Yani toplumsal cinsiyet kadın, erkek, LGBTQ meselesinden çok öte toplumsal düzenin

oluŐturulması ve sŸrdŸrŸlmesindeki rolŸyle önemlidir; gŸnlŸk politik tartiŐma malzemesinden çok ancak kŸresel sosyal yapıların anlaşılmasında kullanıldığı lde önem kazanır. Sadece biyomedikal, feminist, sosyal inŐacı, determinist ve dinŸ yaklaşımlara indirgemen katmanlı bir bakış açısı ile yeni kavramsallaŐtırmalar, farklı ontolojik, epistemolojik ve metodolojik yaklaşımlara dayanan çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Bu değerli mŸlakat için Kadem Kadın AraŐtırmaları Dergisi adına teŐekkŸrlerimizi sunarım.